

© Микола Глібіщук\* (Чернівці)\*

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ:** Menkouski V., Šmigel' M., Dubinka-Hushcha L. «THE HUNGER GAMES»: Ukrainian Famine of 1932–1933 in History, Historiography and Historical policy. Banská Bystrica: Belianum, 2020. 270 p.; Меньковский В., Шмигель М., Дубинка-Гуща Л. «Голодные игры». Украинский голод 1932–1933 гг. в истории, историографии и исторической политике. Банска-Бистрица: Belianum, 2020. 270 с.

Одним з найбільш цікавих дослідницьких напрямів у сучасній українській історіографії є «memory studies». Звісно, що на противагу західним історикам українські дослідники у попередні десятиліття не мали можливості займатися цією тематикою. Адже відірваність радянської історичної науки від новаторських процесів і тенденцій, що спостерігались у західних країнах, унеможливлювали наукові напрацювання у цій царині. Вказане вище стосується й науковців, які працювали в державах Центрально-Східної Європи, що належали до сфери впливу Радянського Союзу. Після падіння політичних режимів «народної демократії» і зникнення СРСР з політичної мапи світу, для вчених з цих країн відкрилися перспективи для дослідження розглядуваної проблематики. Тому цілком зрозуміло, що починаючи з 90-х років минулого століття і до сьогодні з'явилася величезна кількість праць різного наукового гатунку, що свідчить про так званий «меморіальний бум» у цій частині європейського континенту.

Однак варто пам'ятати, що «memory studies» є певним науковим каркасом, під яким розвиваються інші напрями – історична політика, «політика пам'яті», публічна історія тощо. Окремі з них спричиняють дискусії не тільки в академічному середовищі, але й між політичними режимами різних держав. Яскравим прикладом цього є Голодомор 1932-1933 рр. в Україні. Не таємниця, що диспут між українськими та російськими вченими вже давно вийшов за межі наукового середовища. Стисло характеризуючи цю полеміку, зазначимо, що українські історики акцентують увагу на особливостях голоду в УРСР і стверджують, що він мав усі ознаки геноциду – штучного знищення українського народу. У свою чергу, російські дослідники апелюють до того, що голод був і в інших республіках Радянського Союзу, а говорити про геноцид є перебільшенням. Рецензована нами колективна монографія якраз присвячене цій проблематиці.

Варто зазначити, що автори розглядуваної книги представляють білоруські, словацькі і данські наукові інституції. Вони, обравши проблемний підхід, у кожному розділі намагаються висвітлити певну проблематику. На початку вони характеризують причини та історію голоду в Радянській Україні упродовж 1932-1933 рр. Також аналізують історіографічні напрацювання істориків різних держав щодо цієї тематики. В останньому параграфі цього дослідження йдеться про місце Голодомору 1932-1933 рр. в історичній політиці України та Російської Федерації.

Розпочинається ця книга зі вступу, де вчені спробували стисло окреслити методологічні основи, на яких ґрунтується дослідження. Автори намагалися використовувати не тільки напрацювання історичної науки, але й інших гуманітарних дисциплін, які мають стосунок до «memory studies»: політологія, соціологія тощо. Цікаво, що окрім залучення вже розроблених методологічних підходів, дослідники пропонують ввести до наукового обігу доволі новий термін – «геноцидизація». Це поняття ними використовується для «повторного винаходу українського нарративу пострадянської ідентичності» (с. 141).

Важливо вказати, що перший розділ колективного дослідження присвячений історії та причинам масового голоду в Радянському Союзі в 30-х роках ХХ століття. Читач має змогу дізнатися про стан сільського господарства у СРСР після завершення революційних подій, проблемами, з якими стикнулося радянське керівництво, реалізуючи свою аграрну політику тощо. Аналізуючи усі ці аспекти, авторський колектив наголошує на відмінностях Голодомору в Україні 1932-1933 рр. від

\* к.і.н., асистент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Assistant Professor, Department of World History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0002-3829-9736

e-mail: m.hlibischuk@chnu.edu.ua

подібних катастроф, що відбувались в СРСР раніше. На їхню думку, однією з головних особливостей було те, що сам факт голоду в офіційній радянській пропаганді заперечувався. Якщо у 1920-х роках радянський уряд дозволив громадським діячам звернутися по допомогу до західних країн, то у 1930-х рр. хліб експортувався Радянським Союзом за кордон (с. 157). Підбиваючи висновки цього розділу, автори поділяють судження знаного фахівця з історії СРСР О. Хливнюка, що в результаті хлібозаготівель 1932 р. основні сільськогосподарські райони країни вразив найжорстокіший голод, який продовжувався до нового врожаю. Причиною цього голоду були не природні катаклізми, а цілеспрямовані дії сталінського керівництва, коли жорсткою рукою, незважаючи на мільйонні жертви, вилучали із села останні ресурси. Селянам, які голодували, практично не надавалася державна допомога, що була звичайним способом пом'якшення голоду в історії дорадянського та початкового радянського періоду: основна частина голодуючих районів (насамперед Україна та Північний Кавказ) були оточені поліцейськими кордонами, що не допускали виїзд селян у благополучніші області, а це призводило до ще більшого зростання смертності (с. 161-162).

У наступному розділі йдеться про історіографію Голодомору в Україні, особливості її формування, найбільш знаних дослідників цієї проблематики тощо. Автори підкреслюють, що історія вивчення голоду 1932-1933 рр. є класичним зразком того, як домінуючі суспільно-політичні настрої минулих десятиліть впливали на вивчення цих подій істориками, змінювали їхні оцінки і висновки. Також чимало уваги приділено науковим напрацюванням відомого українського історика Станіслава Кульчицького, який розпочав досліджувати історію Голодомору 1932-1933 рр. ще у другій половині 1980-х рр. У той час він був залучений до роботи спеціальної комісії, яка була сформована радянською владою для розслідування причин голоду 1932-1933 рр. Вчені підкреслюють значущість змін для української історичної науки, які сталися у вивченні означеної теми після розпаду Радянського Союзу, адже зі зникненням контролю комуністичної партії над архівними фондами і матеріалами, що стосувалися Голодомору, ця тема стала однією з базових складових національної історіографії та історичної політики (с. 170). Однак, на наш погляд, найбільш цікавою частиною цього розділу є залучення наукових напрацювань щодо названої проблематики істориків з країн Скандинавського півострова та Центрально-Східної Європи. Уже склалася певна традиція при висвітленні голоду 1932-1933 рр. опиратися на праці західних вчених та представників держав пострадянського простору. Тому аналіз історіографічних здобутків учених згаданих вище регіонів, їхніх методологічних підходів, оцінок і висновків є вельми оригінальним. Тим паче, що українське академічне середовище мало обізнане з працями дослідників цих держав.

Останній параграф цього колективного дослідження присвячений історичній політиці України та Росії стосовно Голодомору 1932-1933 рр. після 1991 р. Розпочинається цей розділ з авторської тези про дискусію в українському академічному середовищі щодо використання поняття «геноцид» стосовно голоду 1932-1933 рр. в Україні. Автори зазначають, що у 2000-х роках поміж українських істориків не було єдності у цьому питанні. Вони наводять міркування знаного італійського дослідника Андреа Граціозі, фахівця з розглядуваної проблематики, про те, що науковців, які вивчають цю тему, можна умовно поділити на дві групи. Одні вчені дотримуються думки, що голод 1932-1933 рр. був геноцидом і вважають його штучним. Інші акцентують увагу на злочинності політики сталінського керівництва, але наголошують на необхідності досліджувати як багатогранне явище та враховувати низку важливих чинників (тогочасна геополітична кон'юнктура, необхідність модернізувати економіку тощо). Також увага приділена тому, як наукові суперечки навколо цієї теми впливали на міждержавні відносини між Україною та Російською Федерацією. На думку авторів, найбільший вплив відбувся наприкінці 2000-х років за президентства Віктора Ющенка та Дмитра Медведєва відповідно.

Завершується ця колективна монографія аналізом міжнародної реакції та законодавчих документів різних держав стосовно визнання голоду 1932-1933 рр. актом геноциду проти українського народу. Автори акцентують увагу на нормативно-правових актах Верховної Ради України і парламентів зарубіжних країн, в яких засуджують злочинні дії радянської влади проти українців. Також характеризують і позицію іноземних урядів, які виступили проти такого рішення (Російська Федерація та інші).

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що рецензоване колективне дослідження є вдалим науковим доробком у вивченні проблематики Голодомору в Україні. Сподіваємося, що праця зарубіжних вчених, яка розкриває маловідомі аспекти голоду 1932-1933 рр., стане у пригоді тим, хто вивчає ці трагічні сторінки української історії.